

CORPUS CONSTITUTIONUM DANIÆ.

FORORDNINGER, RECESSER

OG ANDRE KONGELIGE BREVE,

DANMARKS LOVGIVNING VEDKOMMENDE,

1558—1660.

UDGIVNE VED

V. A. SECHER.

AF

SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE.

2. BINDS 1. HÆFTE.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS RUDOLPH KLEIN.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1889.

markeder besøgendis vorder, at de dennom herepter met forskrefne markeder at holde for Ribe saa och forskrefne told och rettighed at indkrefve och udgifve udi alle maade epter, som forskrefvit staar, vider at forholde. Findis och nogen, som fordrifver vor och kronens told och rettighed och dend icke udgifver, skulle de hafve forbrut, hves de hafve met at fare, och tilmet straffis derofter, som ved bør.

291.

1582 19. juni. (Kiøpnehaufn.) Fredrik II.s ordinans om ægteskabssager.

O¹: Original udfærdigelse på papir, underskrevet og forseglet af kongen. Jeg fandt den i en samling breve fra Nykøbing p. F., som »Musæet for nordiske oldsager« 1883 afgav til Gehejmearkivet.

O²: Udfærdigelse som O¹ i Rigsarkivet dsk. gejstl. sager app. 2, med påtegning: bekommet fra Odense an. 1736; stemmer med O¹, hvor ikke det modsatte angives ndfr.

R: Sæll. tegn. 15, 76—84.

T¹: Aftrykket bl. Fiiij—Iij ved: Kongelige Majestatz Obne Breff Prentet i Kiøbenhaffn 1590 . . . , med det danske rigsvåben bag på tittelbladet og oplysningen på sidste blad: Prentet i Kiøbenhaffn Aff Matz Vingaard Anno Domini 1590 . . . Dette aftryk anføres i Bibliotheca Danica 1, 628, og det er altså urigtigt, når det her siges, at der fattes angivelse af bogtrykker.

T²: Aftrykket bl. Fiiij—Iij ved: Kongelige Majestatz Obne Breff Prentet i Kiøbenhaffn Aff Matz Vingaard 1590 . . . , ligeledes med det danske våben bag på tittelbladet og samme tekst på sidste blad som T¹.

T³: Aftrykket bl. Fiiij—Iij: Kongelige Majestatz Obne Breff Prentet i Kiøbenhaffn 1590 . . . uden det danske våben bag på tittelbladet og uden oplysning om bogtrykkeren på sidste blad.

Af variantsamlingen til den nedenfor meddelte tekst vil det ses, at T³ og T¹ stemme nøje sammen, og at T³ formodentlig kun er et optryk af T¹. Til samme tekstformation hører også det 1640 af Henrik Waldkirchs arvinger besørgede optryk, der gjerne findes sammenbundet med optrykket af kirkeordinansen fra s. å. Optrykkene ved udgaverne af kirkeordinansen fra 1617 og 1640 og hos Paus: Gle. norske love 2, 393—404 ere sikkert udførte efter T¹, og det samme må gælde optrykket hos Rørdam: Kirkelove 2, 339—53, om der end her, skønt aftrykket synes at skulle være sket bogstavret, findes en eller anden afvigelse i retskrivningen. Rørdam forudsætter, at der kun findes et aftryk med årstallet 1590. Det samme gælder Regesta diplomata historiae Danic. 2, 409, men her kendes af ældre tryk kun T². — Optrykket fra 1643 af Peder Hake er besørgt efter T² og indeholder derfor også alle dennes fejl og forandringer i den oprindelige tekst;

særlig forbigår det også stykket i III. 4 og har den meningen forstyrrende udeladelse i V. 2. 2. ligesom det urigtige datum: 19. juli, findes der. T² selv eller optrykket af 1643 blev benyttet ved ordinansens optagelse i Danske lov, som derfor også stemmer med teksten i T¹ blandt andet i udeladelse af stykket i III. 4; dog har man fåt rettet fejlen i V. 2. 2. — Rosenvinges udgave i Gamle danske love 4, 300—10 skal i følge forordet være besørgt »efter de trykte udgaver«, men der meddeles dog intet om de betydelige afvigelser mellem disse. Rosenvinge har aftrykt sin tekst efter T², uden at foretage nogen fuldstændig sammenligning med de andre aftryk. Han har derfor også udeladt stykket i III. 4, men det meningsløse i V. 2. 2. har været ham påfaldende, og derfor er dette sted blevet rettet; på samme måde er datum blevet rettet og tør i IV. 5 blevet rettet til bør.

Anledningen til udstedelsen af ordinansen om ægteskabssager var, som nævnt i dens indledning, den ulige praksis i pådømmelsen af ægteskabssager, som fulgtes af de forskellige kapitler. De i denne henseende opståede ulæmper havde allerede 1572 bevøget Niels Hemmingsen til at skrive sin Libellus de conjugio, repudio et divortio¹, som netop er in gratiam fratrum, qui iudices causarum matrimonialium in regnis Dania et Norvegia constituti sunt, conscriptus. Med henvisning til hin uheldige praksis indkaldte et kgl. missive 13. april 1579² landets superintendenter til et møde i København næste st. Hans dag for sammen med nogle af rigsrådet og professorerne ved universitetet at forfatte et koncept til en forordning om hine forhold, og samme dag fik professorerne et missive af samme indhold³. At kommissionen virkelig kom til at holde møde, ses af et kgl. missive 28. juni s. å. til superintendenterne, som nu ellers erre forsamlede der udi byen efter vor befalninge at forfatte nogen visse artikle, hvorledis dømis skal udi adskillige tilfald udi

¹ Trykt i Leipzig i kvart uden årsangivelse, men et foran i bogen trykt brev til bogtrykkeren fra Johan Stössel på Niels Hemmingsens vegne med anmodning om at besørge trykningen af manuskriptet er dateret 1572. Rørdam: Universitetshistorie 2, 126 kalder brevet »en fortale«, men dets formål var dog nærmest at anbefale

bogen til bogtrykkeren og bede ham trykke den. Bogen optryktes 1578 og 1581.

² Sæll. tegn. 14, 194—5; det til Fyns superintendent sendte eksemplar er trykt hos Rørdam: Kirkelove 2, 297—8, men med datum: 14. april.

³ Rørdam: Universitetshistorie 4, 298—9.

echteskabssager¹. Ordlyden af kommissionens udkast kendes nu ikke; ordinansen udstedtes først tre år senere, og det ser derfor ud, som om man har været betænkelig ved at stadfæste den oprindelige affattelse.

Vore retshistorikere have ikke, hverken Rosenvinge², Larsen eller Stemmann, i deres omtale af ordinansen antydnet noget kendskab til dens kilder. Dog har Helveg³ formodet, at Niels Hemmingsens i Libellus udtalte »mening vist ikke blev uden indflydelse på den senere lovgivning« og Rørdam slutter sig hertil ved at udtale, at der »da også næppe er nogen tvivl om, at det i alt væsentligt er hans (N. H.s) tanker, vi genfinde« i ordinansen af 1582. Rørdam mener, at »ingen var mere skikket end Hemmingsen til at forfatte det forlangte udkast, da han med stor udførlighed og grundighed allerede havde behandlet dette æmne i flere skrifter⁴«, men han har ikke fåt øje på nogen nøjere forbindelse mellem ordinansen og Libellus, og i hans ovennævnte udgave af den første bliver der heller ikke med et ord hentydet til et nærmere slægtskabsforhold til Libellus. Først Deuntzer⁵, som har benyttet Libellus til fortolkningen af DL 3. 16. 16. 8., har fortjænesten af at have set, at der var et nærmere slægtskab mellem bogen og ordinansen end oprindelsen fra samme »tanke«, og udtalt, at bogen »øjensynlig på mange punkter har dannet kilden« til ordinansen. En sammenligning mellem dem vil nu også straks stadfæste rigtigheden af Deuntzers iagttagelse. Ordinansen er på mange steder kun en oversættelse af sætningerne i Libellus, og undersøgelserne i denne ville derfor meget ofte ligefrem indeholde motiverne til ordinansen. Særlig kap. V om årsagerne, hvorfor ægtefolk må adskilles, og kap. VI om adskillige tilfælde i ægteskab svare i rækkefølgen § for § til Libellus. Kun synes det noget uforståeligt, af hvad grund en del af de under »casus varii« af Niels Hemmingsen opførte til-

¹ Rørdam: Kirkelove 2, 299.

⁴ Rørdam a. st. 2, 165.

² Lige så lidt i ovennævnte udgave som i hans retshistorie.

⁵ Den danske familjeret 2. udg. 1886 s. 206.

³ Den danske kirkes historie efter reformationen 2. udg. 1, 231.

fælde ere forbigåede, og uforklarligt, efter hvilke principer de optagne tilfælde ere udvalgte. Er det, som nedenfor skal påvises, rimeligt, at Niels Hemmingsen er den oprindelige forfatter til det af kommissionen vedtagne udkast, har udkastet sikkert indeholdt en mere systematisk opregning af »casus varii«. Derimod indeholder Libellus ikke en gruppering af stoffet, der ganske svarer til kap. I—IV, om den end er benyttet også til adskillige §§ i disse kapitler, og særlig intet, der svarer til ordinansens kap. IV. Det bliver derfor særlig at undersøge, hvilke andre kilder kunne tænkes benyttede hertil.

Det er da efter hin tids måde at udarbejde så omfattende love ikke sandsynligt, at den del af ordinansen, som ikke er hentet fra eller formuleret efter Libellus, skulde være konciperet af kommissionen eller af enkeltmand uden benyttelse af forbillede, og efter den livlige forbindelse, som i hin tid bestod mellem Danmarks og Tysklands lærde, må sandsynligheden på forhånd være for, at man har benyttet det forarbejde, som forelå i de tyske protestantiske lande i skikkelse af en omfattende lovgivning netop på det område, som den projekterede lov skulde behandle, ligesom det også vilde være urimeligt ikke at tage hensyn til de andet steds eksisterende love i et æmne af så international karakter som ægteskabsordningen, selv om man måske vilde give sit eller sine forbilleder en friere bearbejdelse. En sådan benyttelse er så meget mere sandsynlig, som Niels Hemmingsen ved udarbejdelsen af sin Libellus foruden den mosaiske ret, den canoniske (canonistæ¹, leges et canones², jus pontificium³) og romerske ret (codex Justiniani imperatoris⁴) har studeret og citerer tysk protestantisk kirkeret (disciplina, qvæ in ducatu Saxonico servatur et in aliis ecclesiis reformatis⁵), og det i høj grad er sandsynligt, at den af ham i Libellus s. 79 og 95 opstillede slægtskabstavle er taget fra den Pommerske kirkeordinans 1542⁶. Mellem en stor del af de protestantiske kirke- og ægteskabs-

¹ S. 187 og 195.

⁴ S. 172.

² S. 184.

⁵ S. 186.

³ S. 112.

⁶ Hos Richter ndfr. a. st. 2, 13.

ordinanser¹ og den danske ordinans 1582 vil der nu i mange henseender være overensstemmelser i de givne bestemmelser, uden at der er en sådan lighed i formuleringen af disse, at man kan tale om et indbyrdes kildeforhold, i det man i den mosaiske eller kanoniske ret må søge den fælles oprindelse til de pågældende sætninger og til ordinansen af 1582 gennem Niels Hemmingsens Libellus. Anderledes er forholdet mellem den danske ordinans og de artikler i »Les ordonnances ecclesiastiques de l'église de Geneve«, som 1561 bleve föjede til den oprindelige tekst af 1541². Det synes i høj grad sandsynligt, at f. eks. overskrifterne til ordinans 1582 kap. III og V ere tagne fra de tilsvarende afsnit i ordinansen for Genf 1561, foruden at dennes bestemmelser på forskellige andre steder have været forbillede ved affattelsen af ordinans 1582. Et lignende forhold må der være mellem denne og den af markgreve Johan Georg 1573 for Brandenburg udstædt »Visitations- und konsistorialordnung«³, hvis tilsvarende afsnit f. eks. sikkert er blevet anledningen til, at kap. IV om jomfrukrænkerer er blevet sat ind i ordinansen af 1582, skönt dette æmne ikke er behandlet af Niels Hemmingsen i Libellus (uden for så vidt som der tillige forelå trolovelse), foruden at forskellige andre bestemmelser i ordinans 1582 synes at være i slægt med den. Ligeledes må den pommerske kirkeordinans af 1542 antages benyttet til ordinans 1582 II § 4, så meget mere som den allerede må have gjort tjeneste for Niels Hemmingsen under affattelsen af Libellus.

Når jeg ikke drister mig til at udpege andre af de protestantiske love som mulige kilder til ordinans 1582 end de tre nævnte, er det fordi der foreligger en særlig grund til at antage ligheden mellem dem og ordinansen

¹ De findes samlede hos Richter: Die evangelischen kirchenordnungen des sechzehnten jahrhunderts. 2 bd. Weimar 1846.

² Richter a. st. 1, 347—52. Den

citeres nedenfor under mærket: Genf 1561.

³ A. st. 2, 358—86. Når der nedenfor kun sættes: Brandenburg 1573, menes konsistorialordinansen.

af 1582 for mere end tilfældig: de vare alle tre blevene trykte og derfor let tilgængelige, også for udlændinge. Richter angiver Wittenberg som trykkested for den pommerske kirkeordinans¹, men nævner intet trykkeri, hvorimod ordinansen for Genf 1561 er trykt s. å. à Geneve avec privilege. Pour Artus Chauvin², og den brandenborgske visitations- og konsistorialordinans 1573 er s. å. Gedruckt zum Tham in der Newemarche durch Christoff Rungen³. — Endnu må tilføjes, at den danske kirkeordinans 1539 er blevet benyttet et par steder ved affattelsen af ordinans 1582.

Spørges der nu om forfatteren til det oprindelige udkast til ordinansen af 1582, vil man næppe kunne være i tvivl om, at Niels Hemmingsen efter Rørdams forslag må udpeges som koncipisten. Ikke alene må han som universitetsprofessor have haft sæde i kommissionen til udarbejdelsen af ordinansen⁴ og havde, som fremhævet af Rørdam, gjort betydelige forarbejder til en sådan lov, men næppe vilde nogen anden på den tid have faldet på at benytte en af en kalvinistisk øvrighed udstedt lov (kirkeordinansen for Genf) ved udarbejdelsen af en lov for kongen af Danmarks riger, medens det måtte ligge meget nær for Niels Hemmingsen, som netop kort efter blev afsat på grund af sine i kalvinistisk retning gående anskuelser. Man kan måske endog formode, at Niels Hemmingsen ikke har gjort rede for, hvorfra han hentede de foreslåede bestemmelser, ti ellers vilde sikkert de fra ordinansen for Genf 1561 hentede være blevene strøgne. Muligvis har det været en vis tilfredsstillelse for ham at smugle kalvinistiske retssætninger ind i hans anti-kalvinistiske konges lov.

Da eksemplarer af Libellus eller udgaver af de ovennævnte tre kirkeordinanser ikke kunne antages at være let tilgængelige for de fleste, som ville benytte denne lov-

¹ A. st. 2, 1.

² A. st. 1,

³ A. st. 2, 386.

⁴ Det var først ved kgl. missive 29. juli 1579, at kongen påbød

kansleren at sørge for Niels Hemmingsens fjærnelse fra universitetet, Rørdam: Universitets-historie 2, 167.

samling, ere fuldstændige citater af dem aftrykte nedenfor ved de pågældende §§ af ordinansen af 1582. I henvisningerne til Libellus er anført sidetallet i udgaven af 1581; ved §inddelingen er fulgt Danske Lov.

Vi Frederik dend anden . . . gjøre alle vitterligt, at eptersom vi ere komne udi forfaringe, hvorledis med en part hves echteskabssager, som for capitlerne¹ indstefnis och der skulle ordellis, skal gaa fast uskickeligen til, saa at under tiden udi lige och ens sager icke dømmis paa ded enne capittel som udi² det andet, men adskillige domme tvert emod hver andre udgifvis, hvor udaf stoer urichtigheid fororsagis, da paa det med saadanne echteskabssager at forhøre och ordelle maa skickeligen och tilbørligen forholdis och dermed kand gange des ordentliger och ret til, hafve vi med vore Danmarkis rigis raad och nogen de høiglerde her udi riget dend leilighed ofverveiget och ladit forfatte³ och udgaa naagen visse puncter och artikler, hvorepter udi alle echteskabssager, som epter denne dag indstefnis for capitler eller anden steds, der de skulle forhøris, skal dømmis och ordellis, der epter sig och hver skal vide at rette, liudendis som epter følger.

¹ Således og T¹T³; RT²: capiteler. ³ Således og O²RT¹T³; T²: for-

² Således og RT¹T³; T²: paa. fare.

I. Om trolofvelse.

1. Epterdi at echteskab er guds egen ordning och indskickelse, hvilken derfor bør at begyndis med ald alfvorlighed och gudfryctighed, da hafve de vise och gudfryctige forfedre uden ald tviff ville saa skicke det, at de personer, som achtede at indgaa det hellige echteskabs stat, skulle først trolofvis och siden for brølluppit lade liuse tre gange for denum paa tre søndager^a, hver epter hin anden, obenbare¹ af predickestollen i dend christen

¹ Således og RT¹T³; T²: aabenbarlige.

kirkis forsamling^b, paa det at dersom nogen vore, der kunde loughligen forhindre saadant echteskab, at det¹ medellertid kunde grandskis och forfaris² før, end echteskab blef fuldkommit^c.

^a Til: for brøllupit . . . søndager, jfr. Genf 1561: Que les annonces soient publiees par trois dimanches en l'eglise, devant que faire le mariage. Brandenb. visitat. 1573: Vor allen hochzeiten soll zuvor drei sontage nacheinander vom predigstuel verkündigung geschehen, welche personen einander sollen öffentlich vertrauet werden.

^b Til: och siden for . . . forsamling, jfr. kirkeord. 1539 bl. XLIII, hvor dog kun tales om lysning to gange.

^c Til: och siden for . . . fuldkommit, jfr. Libellus s. 153-4: Et ut major circumspectio adhibeatur, recte in hoc regno constitutum est, ut ante nuptias trina denunciatio in solenni ecclesiae cætu (interposita semper septimana integra) præcedat, cum hac admonitione, ut si quis habeat, quod constitutas nuptias juste impedire possit, hoc significet mature ante diem nuptiis dictum, cum adhuc res integra sit.

¹ Således og RT¹; T³: der; T²: ² Således og RT¹T³; T²: grandske de det. oc forfare.

2. Derfor om nogen hafver noget der i at sige, da skulle de ded gjøre før, end der liusis tredie gang; hves de det icke gjøre, da skal det intet achtis, hvad de der- epter gjøre ville.

3. Disligiste hver der vil gjøre nogit forbud paa echteskab, da skal dend gifve sognepresten det til kiende udi tvo eller tre dannemends nerverelse och skal vere forplichted strax at tage stefning^a, hvorefter hand eller hun samme echteskab forhindre ville; hves det icke giøris, da skal samme forbud heller intet gielde.

^a Genf 1561: Que s'il se faisoit quelque opposition le ministre remette l'opposant par devant le consistoire au premier cour et l'admoneste d'y faire citer sa partie.

4. Och dersom nogen findis at gjøre forbud eller stefne¹ nogen i rette for slig sag och icke hafver der skiellig orsage til, dend straffis af øfrigheden och oprette gienparten sin skade och omkostninge^a.

^a Til § 4 jfr. Brandenb. visitat. 1573: Und wo vor oder nach dem aufbieten einspruch geschehen würde und derselbe könnte nicht

¹ Således og RT¹T³; T²: stefner.

gnungsam ursach seines fürbringens aussführen, so soll er den un-kosten, darein er das beklagte theil verursacht, zu erstatten schuldig sein, auch sonst gebührliche straffe gewarten.

5. Och paa det ald tingest¹ kand gaa des ordent-
liger och skickeliger til, skal epter denne dag ingen tro-
lofvelse skie, foruden at presten och fem andre vindisbyrd
i det mindste ere der ofververendis.

¹ Således og R; T: al ting.

6. Skal och icke heller tilstedis denum, som ere
rettelige trolofvit, at søge seng med hver andre, før¹ de
ere vied och gifne sammen udi kierken. Hver der for-
drister sig deremod at gjøre, skulle straffis^a af deris
øfrighed, naar de af sognepresten blifve paaminte, och
dersom de, der saaledis ere trolofvit sammen, ligge udi
et ont lefnid och forholder at lade dennom vie sammen²
for kirkedøren, skal sognepresten sette saadanne en vis
tid fore, inden hvilke[n]³ de skulle komme til kirken och
lade sig christeligen vie och gifve sammen; hves de det
icke gjøre, skal hand obenbare⁴ forbiude saadanne sacra-
mentid; och dersom de icke end da⁵ ville rette sig, da
skulle de for saadan deris forargelses skyld obenbarligen
settis i band.

^a Til: Skal och . . . straffis, jfr. Genf 1561: Que durant les fiancailles
les parties n'habitent point ensemble comme mari et femme, jusques
à ce que le mariage ait esté benit en l'église à la façon des Chrestiens.
S'il s'en trouve aucuns qui ayent fait du contraire qu'ils soyent punis
par prison de trois jours au pain et à l'eau et appelez au consistoire
pour leur remonstrer leur faute.

¹ Således og R; T tilf.: end.

⁴ Således og RT¹T³; T²: aaben-
barlige.

² Således og R; T: tilsammen.

³ Således O²T.

⁵ Således og R; T: end da icke.

7. Icke skal helder nogen prest understaa sig at
trolofve nogen sammen, uden de ere hans egne sognefolk
eller och, om¹ de komme anden steds fra, at de hafve

¹ Således og RT¹T³; T² forbig.: om.

deris vindisbyrd, at deris vilkaar ere saa, at de mue lade
sig troloufve med hvilken person, de begiere^a.

^a Til § 7 jfr. Genf 1561: Pour eviter toutes fraudes qui se commettent
en cest endroit, que nul estranger venant de pays lointain ne soit
admis au mariage, sinon qu'il ait bon et certain tesmoignage, ou de
lettres ou par gens de bien et dignes de foy, qu'il n'est point marié
ailleur et mesme de sa bonne et honneste conversation. Que le
semblable soit fait envers les filles ou les femmes. Brandenb. visitat.
1573: Darumb soll hinfüro kein pfarrer einige frembde leüt, so
nicht in seine pfarre gehörig, zusammen geben, sie bringen dann
glaubwürdigen, schriftlichen schein vom pfarrer und . . . doher sie
kommen, das sie zuvor drei sontage nacheinander alldo aufgeboten
und das keine einreden, darumb sie sich nehmen solten, geschehen.

8. Skier¹ ochsaa, at nogen vil gjøre forbud hos
presten, før troloufvelsen skier, da skal presten holde sig
der fra, och dend, som saadant forbud gjør, skal vere
forpligt til strax at tage stefning, lige som tilforn sagt
er, om nogen vil gjøre forbud før brølluppit.

¹ Således og R; T tilf.: det.

II. Saa skal nu holdis med troloufvelse epter
ordinantzen.

1. Først at der skal ingen troloufvis tilsammen i de
forbudene led, som ere første, andit och tredie led^a, som
ere¹ sødskenne, sødskennebørn och nestsødskennebørn.

^a Til: tilsammen . . . led jfr. kirkeord. 1539 bl. XLIII jfr. Branden-
borg 1573.

¹ Således og RT¹T³; T²: det er.

2. Dette forbud¹ er fornøden at holdis for merkelige
sager skyld, men dog førstelige personer undertagen,
hvilke maa vel tilstedis at komme tilsammen, om de end
bode ere i tredie eller² andit led, fordi ded er icke
mod guds loug och sker icke heller foruden synderlige
aarsager^a.

^a Til § 2 jfr. Libellus s. 107: Inter illustres igitur personas nuptiæ
concedi juste possunt in omnibus gradibus divinitus non prohibitis,
potissimum cum inde bonum publicum speretur.

¹ Således og RT¹T³; T²: skal ² Således og R; T: oc.
holdis.

3. De andre ¹maa ded tilstedis i fierde led at komme sammen²; disligiste om dend enne person er i tredie och dend anden person³ i fierde led, da maa de och komme tilsammen, men om dend ene person er udi andit led och dend anden udi fierde led, da maa denum icke tilstedis at komme sammen^a.

^a Til § 3 jfr. *Libellus* s. 75: Nostris legibus ecclesiasticis cautum est, ne ulli in tertio gradu copulentur. Offerebantur duo in consistorio Roschildensi quorum ille in quarto, hæc autem in tertio gradu fuit. Hic iudices recte ex regula canonica pronunciarunt, eos non contra legem nostram, quæ vetat contractus conjugales fieri in tertio gradu, facturos, si contraherent, ut qui in quarto gradu censerentur esse.

¹ Således og RT¹T²; T³: mue til- ² Således og RT; O²: tilsammen. stædis at komme sammen i fierde ³ Således og RT¹T³; T² forbig.: led. person.

4. Hos denne artickel er at achte, at ligesom mand maa icke hafve sin egen¹ slegt i første, andit eller tredie led, saa maa icke heller hosbonden hafve sin hustrues slegt eller hustruen hindis hosbondis slegt i samme led^a, epter at hosbonden eller hustruen dør fra hin anden, men i fierde led maa det skie Udi lige maade skal och holdis, om nogen beligger nogit kvindfolk, end dog de ere icke echtefolk; dersom nogen af denum vilde siden² gifte sig, da motte hverken hand hafve hindis, icke heller hun hafve hans slegt udi tredie led^b.

^a Til: ligesom . . . led, jfr. *Pommern* 1542: also ick schal my nicht vermalen mit mines wives blodtfrunden bet int drüdde geleth und myne fruwe mit minen blothfrunden . . . jfr. *Libellus* s. 115: Vir abstinebit ab uxoris cognatis ut a propriis. Similiter mulier abstinebit a mariti cognatis, tanquam a suis, der nærmere svarer til DL 3. 16. 9. 4 i beg. (kilde: *reces* 1643 2. bog 5. 3. 2) jfr. *derimod* 3. 16. 9. 5.

^b Til: Udi lige maade . . . tredie led, jfr. *Libellis* s. 123-41: Janus fidem dat Bertæ de futuris nuptiis, Berta moritur ante nuptias . . . si sponsalibus accessisset copula carnis ante nuptias, affinitatis lege a cognatis Bertæ abstinere deberet.

¹ Således og RT¹T³; T² forbig.: ² Således og R; T: siden ville. egen.

5. Der nest skal och himmelig trolofvelse intet holdis, som er sket foruden deris vilge, hvilke de ere undergifne.

som ere foreldre eller andre, som ere udi foreldernis¹ sted^a, fordi dend ere och lydigheid udkrefver gud udi det fierde budord. Dog dersom der findis slig vilkor paa ferde, at forelderne icke hafve nogen skiellig eller louglig aarsage det at forhindre, da skal deris forbud eller hves forhindring de der udinden² ville gjøre, intet hafve paa sig.

^a Til: Der nest . . . sted, jfr. *Kirkeord* 1539 bl. XLIII; *Libellus* s. 127 og 159: si promissio de nuptiis facta est contra illorum voluntatem, in quorum potestate sunt illi, qui paciscuntur de nuptiis, potest per judicem rescindi tanquam injustus, sive secuta sit carnalis copula sive non, nisi aliter parentes aut illi, qui in parentum loco sunt, persvaderi possunt, og *Brandenb.* 1573

¹ O²RT: foreldris.

² Således og RT¹T³; T²: udi.

6. Sammeledis skal icke heller holdis troloufvelse, som sker udi druckenskab eller udi nogens umyndige aar^a; icke¹ heller om en er icke ved sin rette fornuft och forstand^b. Saa skulle icke heller achtis eller for fulde anses, hves himmelig beplichtelse eller trolofvelebsbrefve, som nogen gifve hver andre indbyrdis.

^a Til: Sammeledis . . . aar, jfr. *reces* 1547 § 23 (1539 § 14), *Libellus* s. 161: si quis ebrius promisit, cujus sobrius pœnitet, potest a promissione discedere.

^b Til: icke heller . . . forstand, jfr. *Libellus* s. 160: consensus . . . eorum, qui per ætatem aut morbum sano destituuntur judicio, non est habendus pro consensu.

^c Til: Sammeledis . . . forstand, jfr. *Libellus* s. 129: Non est igitur liber consensus, cum vel impuberes vel furiosi spondent nuptias, neque cum quis cæco amore et vino captus contrahit.

¹ Således og RT¹T³; T²: ei.

III. Nogle besynderlige orsager, hvorføre de, som ere trolofvede, maa atskillis^a.

1. Trolofvelse, som nogen nødis til, bør icke at holdis^b, saa frambt det gifvis til kiende, før brølluppit sker, men derepter at ville sige sig at vere nødt til, skal intet gielde.

^a *Genf* 1561: Pour quelles causes une promesse se peut rescinder.

^b *Libellus* s. 160: Si consensus non fuit liber, sed vel coactus . . . non est habendus pro consensu, s. 129: Sponsalia per vim et metum contracta, nulla sunt.

2. Om nogen fester en pige, och [hun]¹ bliver der-
epter befunden at vere krenket af en anden, da maa
hand skillie sig ved hinde, om hand icke vil tage hinde
til naade^a. Och dersom dend første, der hafde krenked
hinde, vil tage hinde til hustru, da maa det ochsaa til-
stedis, dog at begge deris forseelse afbedis af sogne-
presten paa predickestollen.

^a Til: Om nogen . . . naade, *jfr. Genf 1561*: Que depuis qu'il appert
d'une promesse faicte entre personnes capables, le mariages ne soit
poinet rescindé, sinon pour deux cas: assavoir, quand il se trouveroit
pas probation suffisante, qu'une fille, qui aurait esté prise pour vierge,
ne le serait pas, ou . . . (*se ndfr. § 7*) *jfr. Brandenb. 1573*.

¹ Således T.

3. Om¹ de personer, som ere trolofvede, forser sig
paa enten sider, saa at enten hand bevarer sig med
nogen anden kvindfolk eller hun bevarer sig med nogen²
anden mandsperson, da maa de och vere hver anden kvit,
uden dend person, som uskyldig er, vil benaade dend
skyldige; men dersom de forser sig paa begge sider, da
skulle denum icke tilstedis at blifve ved dend person, de
hafde forset sig med, paa enten sider, for³ forargelse, der
ville følge epter, men derfor at straffis, som vid bør.

¹ Således og RT¹T³; T²: Oc om. ³ Således og RT¹T³; T² tilf.:

² Således og RT¹T³; T²: en. den.

4. Dersom och nogen trolofver sig en och icke
ligevel bevarer sig med hinde och hand derepter tro-
lofver sig en anden och beligger hinde, och end dog icke
nogen slig trolofvelse epter denne dag vel kand ske
epter dend skik och ordning, som om trolofvelse tilforn
formeldit er, da dersom nogen slig hendelse skede, skal
hand straffis^a af øfrigheden¹, som ved bør, och ingen af
denom beholde, och dend prest, som hafver verit ofver

^a Til: Dersom . . . straffis *jfr. Libellus s. 166—7*: Si quis post con-
tracta sponsalia cum una (cum qua rem non habuit) cum alia con-
traheret et cum ea misceatur, puniatur gravius aliis in terrorem . . .

¹ Således og R; T: øfrighed.

dend sidste trolofvelse och icke hafver anset, hves tilforn
om trolofvelse sagt er, skal och straffis derofver, som
ved bør. Men dersom nogen, epter at hand hafver tro-
lofvit sig med en, beligger hindis søster eller hindis neste
slegt, da skal hand skillis ved denum baade^a, och til-
børligen straffis paa begge sider, som det sig bør¹.

^a Til: Men dersom . . . baade, *jfr. Libellus s. 166*: Si supervenerit
affinitas fornicaria, hoc est, si sponsus cognoverit aliquam ex cognatis
sponsæ suæ in prohibitis gradibus . . . etiamsi sponsa non cupit re-
pudium, rescindenda est pactio cum priore inita.

¹ Således og RT¹T³; T² forbig.: Men . . . sig bør.

5. Dersom nogen, epter trolofvelsen er sked, drager
hen fra sin festemø och bliver lenge fra hinde emod
hindis villie och sambytte, da maa hun epter tre aar
gifte sig med en anden, om festemanden icke er udi
louglig forfald forhindrit^a.

^a Til § 5 *jfr. Libellus s. 166*: Permittuntur etiam nuptiæ secundum
canones et leges virgini et fæminæ desponsæ, si is, qui cum ea con-
traxit de futuris nuptiis, diutius invita sponsa peregrinetur. . . Verum
hic tempus biennii præscribi velim, nisi forte graviore causæ moram
istam non ferant . . .

6. Om nogen af parterne, epter trolofvelsen er sked,
forser sig med tiufveri eller anden saadan uerlig gierning¹,
hvilken dog icke følger liffsstraf epter, da maa dend
uskyldige befries fraa dend skyldige, om dend det be-
gierer^a.

^a Til § 6 *jfr. Libellus s. 164*: Si quis honeste vixit ante legitimum
consensum, ita ut nullo crimine publice sit notatus, sed postea in
infamiam ob quodlibet flagitium inciderit, potest honestæ personæ
et innocentæ solutio pacti, modo petatur ante nuptias, concedi.

¹ Således og T; R: gierninger; O²: saadanne uerlige gierninger.

7. Om nogen for troloufvelsen hafde nogen hiemme-
lig sygdom som spedalsk¹, dend² fallende sot eller nogen
anden slig besmittelig och vederstyggelig syge och icke
dend obenbarede, da maa hand eller hun och blifve hver

¹ Således og RT¹T³; T²: spedalske. ² Således og R; T forbig.: dend.

anden kvit^a, om de det begiere. Men dersom saadan sygdom eller anden krankhed kommer ep̃ter troloufvelsen, da skal der settis nogen tid, udi hvilken mand skal¹ søge raad, om dend siuge meddellertid kand hielpis; kand dend icke, da maa dend trolofvelse vel opslaes, om det begieris.

^a Til: Om . . . kvit, jfr. Genf 1561: . . . (ovfr. § 2) ou que l'une des parties auroit maladie contagieuse en son corps, et incurable . . . (se ndfr. § 8) Libellus s. 164-5: Si alteruter in gravem morbum et tetrum inciderit, ut in lepram, gallicam scabiem, epilepsiam, phrenesin, potest sanus a pasto discedere, praesertim si copula non intervenit.

¹ Således og RT¹T³; T²: kand.

8. Om det sig saa kand tildrage, at herepter nogen trolofver hverandre, och dend enne icke findis ep̃ter troloufvelsen saa rig, som dend hafde sig angifvit, och dend anden for slig aarsage skyld vil saadan trolofvelse omkaste och icke holde, da skulle de dog¹ derfor icke maa skillis at^a, ep̃terdi det siunnis en mögen stor letferdighed, at nogen skulle sig udi dend vigtig handel med hver andre indlade, før end de vel kiende hin anden.

^a Til: Om det . . . skillis at, jfr. Genf 1561: (se ovfr. § 7) . . . Que par faute de payement du dot ou d'argent ou d'accoustrement, le mariage ne soit point empesché qu'il ne vienne en son plein effect: d'autant que ce n'est que l'avoire.

¹ Således og RT¹T³; T²: forbig.: dog.

IV. Om jomfrukrenkere^a.

1. Hvad jomfrukrenkelse belanger, skal holdis dermed ep̃ter lougen, recessen och handfestningen¹.

^a Brandenb. 1573: Von schwächen der jungfrauen und widwen.

¹ Således og RT²; T¹T³: gaardsrætt.

2. Men dersom nogen enten self eller ved andre beder om en dannemands datter och derofver beligger hinde før troloufvelsen skier eller hand faar endelig svar, da skal hand endeligen tage hinde til echte^a, om hindis foreldre eller formyndere ville det samtycke.

^a Til: Men dersom . . . echte, jfr. Brandenb. 1573: . . . wenn . . . vor der geschwächten personen . . . könnte ausgeführt und dargethan werden, das sie der beschlaffer zu solchen laster mit süßen worten

mit oder ohne vertröstung der ehe beredt, soll der theter die geschwächte person zu nehmen schuldig sein.

3^a. Dersom nogen beligger nogen møe eller pige och siger nei derfor, da verge sig derfor ep̃ter lougen eller bøde derfor ep̃ter lougen och recessen¹.

^a Til § 3 jfr. Libellus s. 212-13, som dog kun taler om beliggelse i forbindelse med trolouvelse.

¹ Reces 1558 § 10, reces 1576 § 12.

4. Sichtis och nogen at hafve beliggit nogen enke, som tilforn hafver verit uberøcted, da och at verge sig derfor ep̃ter lougen eller bøde udi lige maade.

5. Och ep̃terdi det tit er blefvit befundit, at der er blefvit¹ stefnit udi rette saadanne jomfrukre[n]kere, som ublueligen hafve skiendit dend enne uberøctede møe eller enke ep̃ter dend anden, undertiden tre, fire eller flere, och en gudfrøchtig øfrighed icke bør² saadanne grofve synder och forargelse at lade blifve ustraffit, da skulle dend eller de³, som herepter udi slige grofve laster och forargelse⁴ blifve befundit, icke allenniste bøde ep̃ter lougen och recessen, men och dømmis udi øfrighedens naade och unaade och enten straffis paa lifvit eller udi andre maade med tilbørlig, alfvorlig, høigiste straf, andre til exempel och forskreckelse.

¹ Således og T²; RT¹T³: blefne. ³ O²: de eller dend.

² Således og RT¹T³; T²: tør. ⁴ O²RT: forseelse.

6. Dersom och nogen voldtager en erlig møe eller enke, och det bevisis, da at straffis derfor ep̃ter lougen, men om hanum benaadis lifvit, tage sig hinde til hustru, om hun och hindis formyndere ville, men ville de icke ded¹ tilstede, gifve hinde af sinne pendinge och gods ep̃ter fellie² venners raad och sambtycke.

¹ Således og R; T: det icke. ² O²RT: fellige (T²: fellig).

7. Blifver och nogen befunden at hafve voltagen dend enne ep̃ter dend anden, och ingen hand tager til echte, hand bør ep̃ter guds och naturlig lough at straffis paa lifvit.

V. Orsage, hvorføre echtefolk maa atskillis^a.

1. Dend første orsage er horrer^b; dog skal dend person, som anklager, loughligen stefne dend, der anklagis, i rette och skielligen bevise det, och er ded icke nok, at dend person, som anklages, ded self bekiender, fordi mand tit befinder, at mange liuge paa sig self, paa det dend enne kand blifve afve med dend anden eller och komme dend i skade, som hand eller hun siger sig at hafve syndet med, eller for andre sager^{c1}.

^a *Genf 1561*: Pour quelles causes le mariage peut estre rescindé.

^b *Libellus s. 176*: Prima causa divortii eaque justissima est adulterium.

^c *Til*: fordi mand . . . sager, *jfr. Libellus s. 178*: sæpe enim fieri potest, ut persona, quæ accusatur adulterii, mentiatur se adulterii ream, idque vel isto pacto a duriori conjugæ liberari possit vel etiam ut noceat illi personæ, cum quæ convenisse se dicat vel alia quavis de causa . . . Alleganti propriam turpitudinem non est credendum.

¹ *Således og R; T*: for anden sag.

Her hos skal dommerne forfare:

1. For det første, om dend person, som anklager, er uskyldig^a, fordi dersom dends skyld och findis udi lige maade, da bør denum icke at skillis ad^b, epterdi hverken af denum, som hinanden i saa maade ville beskylle, bør self for dend sag skyldige at vere^c. Men dersom dend enne person retter och bedrer sig, och dend anden icke, saa det findis beviseligt, da maa dend, som retter sig, vel at skillis fraa dend anden, som blifver varaftig i sit syndige ledned^d.

^a *Til*: om . . . uskyldig, *jfr. Libellus s. 179*: Ab actore quæret, num ipse sit alienus a crimine.

^b *Til*: dersom . . . ad, *jfr. Libellus s. 179*: si is, qui divortium petit propter conjugis adulterium, eodem scelere contaminatus deprehenditur, non permittetur divortium.

^c *Til*: hverken . . . vere, *jfr. Libellus s. 179*: Nam illum mundum esse oportet, qui alterum propter immundiciem abjicere decrevit.

^d *Til*: Men dersom . . . lefned, *jfr. Libellus s. 180*: Quid si, inquit, alter conjugum vitam corrigit pie et caste vivendo eluitque maculam poenitentia, alter vero manet inemendabilis . . . faciendum est? . . . pius magistratus poterit illum sententia divortii liberare . . .

2^a. For ded andit skal och flitteligen forfaris, om nogen af denum hafver gifvit dend anden merkelig orsage til saadan forseelse med rufferi^b, tiranni eller i andre maade, som dommeren kand kiende at vere ret aarsage til saadan fald; da bør denum icke heller saa letteligen at skillis ad.

^a *Til § 2 jfr. Genf 1561*: Toutes fois si la femme estoit tombee en adultère par la coulpe evidente du mari ou le mari par la coulpe de la femme tellement que tous deux fussent coupables ou qu'il se verefiast quelque fraude qui eust esté faicte tendant à fin divorce, en ce cas ils ne seront recevables à le demander.

^b *Libellus s. 181*: Si maritus prostituit uxorem, non potest adulteram excludere, cum ipse sceleris autor existit.

3^a. For ded tredie om en dannemands kvinde¹ blifver voldtagen, da bør hinde icke for saadan voldtegt at skillies fra hindis hosbonde, fordi dend bør icke at straffis, som lider uret, men dend, som gjør uret.

^a *Til § 3 jfr. Libellus s. 182*: Si mulier vi compressa est, non debet ob injuriam, quæ passa est, puniri. Non enim qui patitur, sed qui facit injuriam puniendus est.

¹ *Således og RT; O²*: dannekvinde.

4. For det fierde dersom en mand, epter hand hafver befundit sin hustru udi hoer, søger seng med hinde, da hafver hand dermed forbrut sin tiltalle til hinde, men dersom hun anden gang forser sig, och hand da holder sig fra hinde, da maa hand klage hinde an och skillis ved hinde^a. Men dend person, som blifver saa adskilt fra dend anden for hor sag, skal icke maa gifte sig egien uden konningens synderlige bevillinge och tilladelse, och dog

^a *Til*: For det . . . ved hinde, *jfr. Libellus s. 182*: Sextum addunt canonistæ: Si maritus postquam culpam uxoris deprehendit, cum ea consuevit, loco reconciliationis habebitur, adeo ut perierit marito insonti jus omne dimittendi adulteram. At ego non video, cur cuiquam fraudi debeat esse sua clementia, qui semel atque iterum ignoscit confitenti et emendationem pollicenti et redintegrata gratia non abstinere ab uxore, ne præbeat occasionem relabendi, cur is veluti fautor alienæ nequitiae, spoliatur jure dimittendi, si compererit inemendabilem.

skal det icke maa skie, før end tre aar ere forlobne; da skal dend person føre nøgachtig vindisbyrd, at dend medellertid siden hafver skicket sig erligen och christeligen, om dend skal benaadis at¹ gifte sig egien. Dog skal dend skyldige person, som udi saa maade skillis fra dend uskyllige, icke mue gifte sig eller blifve boendis udi dend sogen, herrit eller bye, som dend uskyllige er besidendis^{a 2}.

^a Til: Men den person ... besidendis, jfr. *Libellus s. 186*: Deinde prohibebitur rea persona, ne illi nubat, qui se polluit adulterio, excepta causa, quam infra indicabimus ... Tertio jubebitur rea persona, si alias qværit nuptias, mutare locum et eo se conferre ubi ipsius turpitudine non innotuit.

¹ Således og RT¹T³; T²: oc. ² Således og RT¹T³; T²: boendis.

2. Dend anden orsage, hvorføre echtefolk maa skillis at, er desertio, som¹ er, nar dend enne echtetperson for uden nogen skiellig orsage eller dend andens sambytcke forlader dend anden och drager bort. Och skal hermed saa holdis:

1. at dend person, som forlat er, skal tøvfe dend anden epter i tre aar^a i det mindste, uden saa er, at det kand skiellien bevisis, at dend person, som er bortdragen, beligger sig med nogen anden; da maa dend person, som forlat er, tilstedis til echteskab strax saadant bevist er^b. Men naar de tre aar ere forlobne, da skal dend person, som forlat er, stefne dend anden først til

^a Til: nar dend ene ... aar, jfr. *Genf 1561*: Si un homme estant desbauché, comme dict a esté, abandonnoit sa femme sans que la dicte femme lui en eust donné occasion ou qu'elle en fust coupable ... Cependant que la femme attende iusqu'au bout de un an, si elle ne pouvoit savoir, ou il est, se recommandant à Dieu. *Libellus s. 190*: primum desertæ personæ triennium expectandi desertorem præscribatur.

^b Til: uden saa er ... bevist er, jfr. *Brandenb. 1573*: Wolte es auch ... das unschuldige theil beweisen, dass das weggelauffene mit andern weibern gehuret und die ehe gebrochen, so darf es der zeit der obgemelten vier jar nicht erwarten ...

¹ Således og RT¹T³; T²: det.

herritsting och siden til landsting och føre det bevist til consistorium^a. Der nest skal dend hafve sit vindisbyrd beskrefvit af sin sogneprest; disligiste och sit skudsmaal af sine¹ sognefolk, som skal tagis til tinge, at dend anden person hafver verit borte udi tre aar, och at dend forlatte person hafver medellertid lefvit och holdit sig erligen och vel^b och icke gifvit dend person, som er bortrømt, skiellig orsage dertil, och naar dette saa altsammen loughligen bevist er, da maa dend person, som forlat er, tilstedis at gifte sig egien^c.

^a Til: Men naar ... consistorium, jfr. *Genf 1561*: L'an passé, elle pourra venir au consistoire.

^b Til: sit vindisbyrd ... och vel, jfr. *Brandenb. 1573*: ... und sollen unsere consistoriales darauf bey desselben klagenden theils obrigkeit erkündigung nehmen, ob sein ehgatten so lange (o: ein jahr oder vier) von ime gewesen, und ob sichs in seinem abwesen auch ehrlich gehalten

^c Til: Men naar de tre aar ... egien, jfr. *Libellus s. 190*: deinde hoc tempore (tre år) exacto, tribus vicibus in publico placito curet deserta persona desertorem citari. Post hæc si comparere nolit desertor ... veniat deserta ad judicem triplici testimonio munita. Primo quod vixerit honeste et modeste et cum marito, a quo nunc est deserta, et toto desertionis tempore. Secundo quod triennium post desertionem sit exactum. Tertio ternæ citationis in publico placito. His ita ordine gestis et examinatis, ... judex faciat innocenti et desertæ personæ facultatem nubendi alii, cui vult in domino. Idem judicium sit viri a muliere deserti.

¹ Således og R; T: sit.

2^a. Skier det ochsaa, at dend forlatte person forser sig, før end de tre aar ere at ende, da skal dend person vere under tilbørlig straf af sit herskab, dog icke at¹ forbiudis echteskab uden med dend person, som dend hafver forset sig med.

^a Til § 2 jfr. *Libellus s. 191*: Verum si fæmina ... ipso desertionis tempore, hoc est intra triennium illud, quo desertor expectandus erat, se polluit scortatione, nolim judicem ei nuptias permittere in ea civitate aut provincia, ubi se polluit, sed ut jubeat eam alio proficisci, ubi minus nota est, illicque nubere in Domino, si continere neqvit.

¹ Således og RT¹T³; T² forbig.: vere under ... icke at.

3^a. Men dersom en mand drager hen i krig eller paa sin kiøbmandsskab och af saadanne orsage blifver lenge¹ borte, hand skal icke holdis pro desertore, och skal fordi hans hustru fortøfve hanum epter i det mindste udi siuf aar.

^a Til § 3 jfr. 2 Genf 1561: Si un homme estant allé en voyage pour quelque traficque de marchandise ou autrement sans estre desbauché ni aliéné de sa femme et qu'il ne retourne de longtems et qu'on ne sache, qu'il soit devenu, tellement que par conjectures raisonnables on le tienne pour mort, toutesfois qu'il ne soit permis à sa femme de se remarier jusques après le terme de dix ans passez depuis le jour de son partement. *Brandenb. 1573*: Wann ein ehemal ampts-halben als in kriegsleuten, schickungen, kaufmans und andern handeln oder sonst mit bewilligung des andern aus billigen und nottürftigen ursachen hinweg reiset und lange aussen bleibet . . . *Libellus s. 225*: Qværitur si maritus quispiam in longinqvas regiones profectus consentiente uxore, diutius emanserit, qvam con-venerat inter ipsum et conjugem, qvid sit statuendum de uxore domi remanente? Hic casus non est pro desertione habendus. *S. 226*: Si utilis causa est absentiae, ut si maritus mercatus gratia abfuerit, velim uxorem patienter expectare reditum ad septennium.

¹ Således og R; T: lenger.

4^a. Dersom och er vis kundskab, at hand er fangen eller udi andre maade forhindrit emod hans vilge, da skal hun endeligen fortøfve hanum epter och icke gifte sig med nogen anden.

^a Til § 4 jfr. Genf 1561: Et encores que la dicte permission de dix ans s'étende seulement jusques là, que si on avoit suspicion ou par nouvelles ou par indices, que le dict homme fust detenu prisonnier ou qu'il fust empesché par quelque autre mouvement, que la dicte femme demeure en viduité. *Libellus s. 225*: Necessariam causam protectionis voco, cum aliquis cogitur superioris mandato obædire, forte militiae vel legationis causa . . . Si igitur necessaria causa est emansionis, uxor expectet maritum ad vitae terminum etc., se § 5 ndfr.

5. Disligiste nar der er vindisbyrd, at en mand er blefven enten i krig eller i andre maade omkommen^a, da skulle de vindisbyrd ofverhøris af deris tilbørlige dommere, om de ere nøigachtige, och der tagis be-

^a Til: Disligiste . . . omkommen, jfr. *Libellus s. 225*: . . . (jfr. ved § 4) nisi certos de morte rumores audiverit ab hominibus non levibus, sed fide dignis.

skrefne, och siden skal dend person, som vil gifte sig, indføre samme vindisbyrd for consistorio och da der at hafve beviseligt, at dend hafver skicket sig vel, och siden maa dend tilstedis andit echteskaf. Men dersom nogen fordrister sig til at søge seng med hver andre, før end saadan dom er loughligen sked udi consistorio, da skulle de straffis af deris øfrighed, som ved bør.

6. Sker det ochsaa, at nar en kvinde hafver saa¹ gift sig med en anden mand, epter dom er gangen, at dend første hindis mand kommer egien och begierer sin hustru til sig udi gien², da bør hanum at hafve nøigachtig vindisbyrd med sig, at hand hafver medeler tid sig tilbørligen forholdit och med nogen anden icke forset, eller forvises at søge saadanne vindisbyrd af denum, hand hafver verit hos, och naar hand det hafver gjort bevisligt, bør hans hustru at forlade dend anden mand och komme til dend første egien.

¹ Således og RT; O²: saa hafver. ² RT: egien.

3. Dend tredie orsage, hvorføre echtefolk maa skillis at, er, om nogen er impotens, det er uskickelig til echteskab^a; dog skal dend person, hvis brøst saa findis, stedis tre aars tid at søge raad, om hand medeller tid kand hielpis^b, om hand hafde dend brøst for brølluppit, och dersom hand icke da blifver hiolpen, da maa der blifve skilsmøsse emellum denum, men dersom dend brøst kom epter brølluppit, da skulle de berre det som et andit kors, echtefolk kand tilkomme^c.

^a Til: Dend . . . echteskab, jfr. *Libellus s. 192*: Inhabilitas corporum ad usum matrimonii tertia divortii causa est. *Brandenb. 1573*: . . . der natur halben impotens und zur ehe untüchtig und ungeschickt . . .

^b Til: dog skal . . . hielpis, *Brandenb. 1573*: . . . (hvis impotentia er tvivlsom) . . . sol die scheidunge . . . drei jahr lang damit verzogen und versucht werden, ob denselbigen der geschwechten natur halben zu helfen were, und hernach erstlich, wo kein rath zu schaffen, die scheidung geschehen.

Til: dog skal . . . tilkomme, jfr. *Libellus s. 193*: Si inhabilitas in

masculo præcessit nuptias . . . si spes sit curationis, triennium statuatur, in quo patienter expectetur curatio: quæ si frustra tentata fuerit iudex pronuntiabit conjugium nullum fuisse . . . *Libellus s. 194*: Si subsecutum est vitium post nuptias et post complexum maritalem conjugum, nullo pacto permittendum est divortium . . . Fortuna enim afflicta, si absit culpa, patienter in conjugio ferenda est. *Libellus s. 194*: Porro quantum ad inhabilitatem fæminæ attinet, . . . si vel ætate vel arte inhabilitas corrigi potest, cum patientia expectanda est curatio triennium. Verum si inhabilitas in fæmina secuta est nuptias post maritalem congressum . . . æquo animo est ferenda.

VI. Om adskillige tilfald udi echteskab^a.

1^b. Om en mand eller kvinde, som ere echtgifte, forser sig med hans eller hendis broder, søster eller neste slekt, som er emod guds loug, och hanum eller hinde af synderlig orsage naadeligen benaadis livvit, da maa de icke skillis fra hinanden, men ligevel blifve tilsammen som echtefolk, undtagen at dend, som uskyldig er, begierer at skillis fraa dend, seg udi saa maade forset hafver, da bør det at vere dend frit fore.

^a *Libellus s. 207*: casus varii

^b *Til § 1 jfr. Libellus s. 207—8*: Num is, qui habet uxorem propriam et interea cum uxoris suæ sorore aut quavis alia, quam ei non licuit per legem dei et naturæ attingere, concubat . . . ubi . . . reo parcitur, et uxor, quod jure posset, non petit divortium, sciendum est, quod affinitas superveniens, matrimonium consummatum non dirimat.

2. Om dend, der hafver sin festemø, tager sig en anden til echte, da dersom hand hafver haft noget ydermere at skaffe med same sin trolofvede, bør hanum at forlade dend anden och beholde dend første, om hun vil; men dersom hand i saa maade er uskyldig med dend første, da skal hand blifve hos dend anden, besynderlig om hun icke viste, at hand var trolofvit med dend første, der hun gaf sig udi echteskab med hanum; men dersom hun viste det, da bør hand at gifve dend anden ofver och blifve hos dend første, om hun det begierer^a. Begierer hun det icke, saa skal hand dog icke beholde dend anden, epterdi hun viste, at hand tilforn vor trolofvit, och

hand, som sig udi saa maade forser, at straffis derfor af øfrigheden med højeste straf, som ded sig bør.

^a *Til*: Om dend, der . . . begierer, *jfr. Libellus s. 209—10*: Si quis post desponsam sibi unam, alteram ducit in uxorem, . . . si quis rem habuit cum desponsa, . . . quare relicta adultera debet redire ad propriam, modo illa velit adulterum in gratiam recipere. . . . At si non habuit consuetudinem cum desponsa, discessit a promissione facta priori, ducem solenniter alteram, quam retinebit, desponsa a promissione absoluta. (Hoc autem ita accipi velim, si hæc posterior ignara fuit pactionis cum priore initæ. Nam si scivit se contrahere cum sponso alterius injuste fecit: quare juste ab eo separabitur et redibit ad eam, cui prius fidem dedit).

3^a. Dersom hustru eller hosbonde falde udi nogen besmittelig siuge som spedalsk eller frandzoser, da bør denum icke derfor at skillis ad, men lide det tolmodeligen som det kors, gud denum hafver¹ paalagt. Dog er det udi sig self christeligt, at dend, som med slig siugdom er belat, icke begierer at besmitte dend anden.

^a *Til § 3 jfr. Libellus s. 211—2*: Quæritur, si alter conjugum post nuptias in morbum contagiosum incidat . . . num liceat divortium facere . . . nulla calamitas . . . quæ inter viventes accidit (si absit culpa) dissolvat conjugium . . . pønæ . . . quæ sæpe suas latentes causas apud deum habent. Has aportet conjuges patienter ferre. . . Quantum autem ad amplexum connubialem attinet, facile . . . inter eos conveniet. Qvis enim amat aliquem et nihilominus vult ipsum in certissimum periculum conjicere?

¹ *Således og R; T*: hafver dennem.

4. Dersom och er beviseligt, at enten hustruen eller hosbonden hafve verit besmittet med spedalsk siuge och icke hafver det¹ obenbarit, før de komme sammen i echteskab, men at dend enne derepter hafver forderfvit dend anden, da maa dend, der saadan² er bedragen, vel skillis af med hin³ anden⁴.

¹ *Således og RT; O²*: det hafve. ⁴ *Således og R; T*: skillies ved

² *O²RT*: saa.

den anden.

³ *O²RT*: dend.

5. Dersom och hender, at hosbonde eller hustru blifver afsindinge, da maa deris echteskab derfor icke atskillis, men dend ene at se dend anden til gode,

och hielpe hin anden udi alle de maade, mueligt kand vere.

6^a. Om hosbonde eller hustru bliver befunden udi tiufveri eller nogen anden uerlig sag, som er halsløs gierning, och bliver dog spart paa livvit af øfrighed¹, da maa de derfor icke skillis ad, men blifve saadanne misdedere fredløse eller fluchtige och icke benaadis af øfrigheden inden tre aar, da maa dend uskyldige person tilstedis at gifte sig, om dend udi meddeller tid² hafver holdit sig erligen och vel och det skielligen kand bevis³.

a Til § 6 jfr. Libellus s. 218—9: Aliquis ducit uxorem et ducta uxore furtum committit aut aliud facinus, cum perpetua infamia conjunctum . . . Reus autem . . . fuga sibi consulit . . . Sedeat innocens persona annos quinque (quod tempus summus magistratus potest suo arbitrio moderari . . .), lugeat infortunium conjugis, vivat honeste et pudice. Exacto autem quinquennio . . . statuo, judicem posse innocentem et honestam personam alias nuptias concedere.

¹ Således og R; T: øfrigheden ³ Således og R; T: bevisis.

² Således og RT¹T³; T²: den dis imellem.

7. Dersom nogen bliver fredløs dog for erlig gierning, da bør hustruen at fortøfve udi siuf aar^a, om hand meddeltid¹ kand stille øfrigheden til frids och komme til sin fred egien. Skier det icke, da maa hinde epter de siuf aar tilstedis at gifte sig med én anden.

a Til: Dersom . . . aar, jfr. Libellus s. 224: Sin autem homicidium factum sine infamia est, . . . sedeat uxor septennium.

¹ Således og RT¹T³; T²: dis imellem

8. Om en echtemand farer anden steds heden och der gifter sig med en anden hustru, som icke ved af det første hans giftermaal, da holdis hun uskyldig, saa lenge hun ved der inted af, och bør derfor hverken hun eller hindis børn, som de hafve avfled sammen, at lide nogen skade enten paa ere eller göds; men om hun kommer udi vis forfaring, at hand hafver en anden hustru, da bedrifver hun hoer, om hun lenger hafver samkvem med

hanum^a, och naar saadant blifver obenbarit, at hand (maaskie) blifver benaadit livvit af øfrighed¹ for nogen merkelig orsage skyld, da skal hand komme til dend første egien, om hun vil tage hanum til naade; vil hun icke, da maa hand dog icke beholde dend anden, men hinde skal det vere frit fore at gifte sig med en anden mand. Sammeledis skal och holdis, om en echtekvinde hindis forseelse i saa maade findis.

a Til: Om en . . . med hanum, jfr. Libellus s. 220: Interdum fit, quod maritus deserta uxore in aliam terram profisciscatur, atque illic uxorem ducat . . . Desertor ille vere adulter est, sed decepta non est pro adultera habenda, donec nesciat se cum alieno viro habitare. Verum mox ubi resciverit, se alieno viro nupsisse, et nihilominus adultero misceatur, judicabitur adultera.

¹ Således og R; T: øfrigheden.

9. Dersom nogen enten til tinge eller emellum sig self gifver hver andre skilsmøsebreffe, da skulle saadanne breffe¹ intet achtis^a, men denum, samme breffe udgifve och sambtycke, at straffis af deris herskab, som ved bør.

a Til: Dersom . . . achtis, jfr. Libellus s. 136: Proinde non debet maritus quamlibet ob causam uxorem dimittere, dato illo libello repudii.

¹ Således og R; T¹T³: saadanne bref; T²: samme bref.

10. Om nogen bliver loughligen stefnit til echteskabsdom och sider stefningen ofverhørig och icke vil møde, da skal dend, som udi saa maade stefnit vorder, gifve dend anden sin kost och tering egien.

11. Tager och nogen stefninge och icke self vil møde at gifve dend sag, som stefnit er, da bør hans gienpart at dømmis kvit for samme stefning, til saa lenge hand egien vil stefne och vere udi rette, och egien oprette dend anden hans beviselig kost och tering.

Hvilke forskrefne punkter och artikler vi udi alle maade epter, som forskrefvit staar, ville hafve holdit och epterkommit; bedendis och biudendis vore lensmend, superintendenter, prelater, cannicker och alle andre, som enten paa capitteller, udi consistoriis eller anden steds skulle

side ret¹, forhøre och dømme udi echteskabssager, at i retter eder epter, epter² forskrefne punkter och artikler retferdeligen at dømme och forhielpe hver udi hvis echteskabssager, loughligen for eder indstefnis, saa møgit christeligt och ret er, och emod forskrefne artikler aldels intet at dømme eller giøre udi nogre maade, under vor hyldiste och naade. Gifvit paa vort slot Kiøpnehavn dend 19. junii aar 1582 under vort signet.

Friderich.

¹ Således og R; T: sidde.

² Således og R; T forbig.: , epter.

292.

1582 19. juni. (Hafniæ.) *Reces om adelen, som tager bolskaber eller ufri kvinder til ægte, og om hvorledes der skal forholdes med børn af slige forhold.*

O: Original udfærdigelse på pergament med kongens og rigsrådernes segl; Rigens råds breve no. 29.

R: Sæll. tegn. 15, 60—61.

T: Trykt 1590 ved: Kongelige Majestatz Obne Breff o. s. v. bl. Biiij—Cij.

T¹, T², T³ har samme betydning som ovfr. s. 270.

Trykt 1643 efter T² ligesom ovfr. s. 270, efter T¹ hos Rørdam: Kirkelove 2, 337—39.

Vi Frederik dend anden . . . giøre alle vitterligt, at som vi nogen tid siden forleden, efter vi vore komne udi forfaring, at eblant addelen her udi rigit skulle findis nogen, som holde boelskab och løse kvinder hos sig och med denum lefve udi obenbarlig forargeligt, løsachtig lefnit¹, gud aldmæchtigste til fortørnelse, adelige stande til beskemmelse, det hellige echteskab til forachtelse och deris jefnchresten til et ondt exempel, hafve verit deraf fororsaget vore brevve² at lade udgaa til superintendenterne ofver ald rigit, at hver udi sit stigt alfvorligen skulle tilsige och foreholde menige provister og prester hver udi sin sted dermed at skulle hafve et tilbørlig indseende, at saadant et³ utuktigt forargelit lefnit icke føris, lidis eller

¹ Således og T¹T²; T³ forbig.: ² Missive 1580 11. juni. udi . . . lefnit.

³ T¹ forbig.: et.

tilstedis udi deris herreter eller sogner, och hvilke dermed icke ville afstaa och saadanne deris boelskab ofvergifve och forargelse efterlade, epter at de derom af deris sogneprester tilbørligen vore paaminte och advarit, denum at skulle offentlig sette udi bande, til saa lenge de denum rette och bedre, som det sig burde, och vi nu formerke, at en part vore undersotte af addelen, siden vi samme vore brevve hafve ladit udgaa, skulle hafve ¹echtich och ladit gifve denum vid hvilke boelskab och løse kvinder, som de hafve hafd och holt hoes denum, och epter at os er til sinde ført at vere formodendis, det andre flere² slig exempel kunde efterfølge, begifve denum udi echteskab med ufri folk, och det udi framtiden ville gifve stoer irringe och uskikkelighed eblant addelen, om de, som udi saa maade med ufri kvinde vore aflet, skulle regnis och holdis for adelsbørn och arfve udi frit jordegods eller føre adelig stand, stammenavn, skiold och vaben som de, der af addelen paa federne och møderne tilbørligen ere borne, hvilket ville komme och vere adelig stande och adelen her udi rigit til forringering och største foracht, da hafve vi dend leilighed med vore Danmarkis rigis raad, som til denne herredage³ hos os til stede vore, betenkt och ofverveiet och epter deris raad, bevillinge och sambtøcke derudinden for got anset och derom giort denne forordning, hvorefter udi slig fald och leilighed, som forskrefvit staar, forholdis skal udi saa maade, som epterfølger:

1. Først at hvor nogen adelsmand hafver tagit sig ufri kvinde eller herefter tagendis vorder och aflet⁴ børn med hinde, da skulle samme deris børn icke vere eller holdis for adelsbørn eller fri folk; disligiste skulle de

¹ T: actet at ladit gifve.

³ T tilf.: her.

² T forbig.: flere.

⁴ T: after.